

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента Ткаченка Андрія Володимировича на дисертацію Філіпчук Наталії Олександрівни «**Становлення і розвиток педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття)**», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки.

В умовах сучасних соціокультурних змін питання розвитку просвітницько-педагогічної діяльності музеїв, музейної педагогіки є одним із вагомих стратегічних напрямів утвердження націєзберігаючих засад в освітньому просторі. Досвід діяльності музейних інституцій в ретроспективі становлення української державності засвідчує, що національне музеєзнавство, музейна педагогіка в сучасному суспільстві відіграватиме значну роль у напрямі утвердження незалежності держави, виховання української нації, формування національної свідомості, зміцнення культурних пріоритетів державної політики. У Стратегії національно-патріотичного виховання молоді на 2016–2020 роки акцентовано увагу на потребі консолідації українського суспільства навколо ідей спільного майбутнього, формуванні активної громадянської, державницької позиції та почуття власної гідності. Реалізації цієї ідеї сприяє діяльність музеїв культурологічного, українознавчого, мистецького, педагогічного спрямування. Відповідно вивчення досвіду просвітницько-педагогічної діяльності музеїв у взаємодії з закладами освіти уможливило визначення актуалітетів розвитку музейної культури, розкриття потенціалу музейної педагогіки, співвіднесеність з розвитком музейного просвітництва у зарубіжних країнах. Означена актуальність проблеми набула цілісного дослідження у дисертаційній роботі Філіпчук Наталії Олександрівни на тему

«Становлення і розвиток педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття)».

Дисертація виконана відповідно до комплексної науково-дослідної теми відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України «Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти» (РК 0117U001072). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 27 лютого 2017 р.) та узгоджено рішенням Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 20.06.2017 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Зміст дисертаційної роботи Філіпчук Наталії Олександрівни засвідчує, що дисертанткою вперше здійснено дослідження становлення і розвитку педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України наприкінці XIX – початку XXI ст.; схарактеризовано специфіку педагогічно-просвітницької діяльності музеїв української діаспори; проаналізовано досвід зарубіжного українства в музейно-освітньому просторі західноєвропейських країн, США і Канади. Уперше в історико-педагогічному контексті визначено теоретичні засади розвитку музейної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки; виявлено культурно-історичні та соціально-педагогічні передумови становлення національної музейної справи. На основі аналізу архівних матеріалів, фондів електронних бібліотек обґрунтовано основні напрями і зміст педагогічної взаємодії музею і закладів освіти; визначено специфіку комунікації у системі «музей – заклад освіти». У результаті компаративістського аналізу схарактеризовано надбання вітчизняних і зарубіжних музеїв у діахронічному і синхронічному вимірах. За підсумками ретроспективного дослідження обґрунтовано перспективи розвитку педагогічно-просвітницької діяльності музеїв в Україні на концептуальному, законодавчо-регулятивному, педагогічно-просвітницькому, особистісному

рівнях. На особливу увагу заслуговує окреслення світоглядних і культурно-мистецьких цінностей закордонного українства та його ролі в розвитку національної музейної справи, визначення досягнень музейної педагогіки як міждисциплінарної галузі наукового знання в сучасних соціокультурних умовах.

У науковий обіг введено 138 архівних документів, більше тридцяти праць культурологічного, педагогічного, історичного, філософського спрямування. Термінологічний дискурс проблеми збагачено дефініціями понять: «педагогічно-просвітницька діяльність музеїв», «музейний простір», «функції музеїв», «музейна комунікація», «музейна педагогіка», «музейний педагог». Подальшого розвитку набули положення щодо систематизації ідей українських і зарубіжних музезознавців, мистецтвознавців, культурологів, педагогів про взаємодію музеїв, закладів освіти, інших соціальних інституцій.

На практичному рівні вагомим результатом є розроблений навчально-методичний комплекс, що охоплює навчальну програму, методичні рекомендації для педагогічних і музейних працівників, творчі завдання з проблем взаємодії музеїв, закладів освіти, використання реальних і віртуальних ресурсів музейних інституцій. Авторкою розроблено тематику презентацій музейних експозицій, індивідуальні дослідницькі завдання, дискусійні платформи, онлайн-екскурсії, що сприяють розширенню можливостей в організації педагогічно-просвітницької діяльності різних видів музеїв. Дослідницькі матеріали, науково-методичні рекомендації можуть слугувати основою для укладання програм курсів і спецкурсів з історії педагогіки в Україні і зарубіжжі, навчально-методичної літератури для закладів освіти різних рівнів акредитації, а також у системі післядипломної педагогічної освіти, у ході організації неформального навчання різних категорій дорослих в умовах музейних закладів.

Основні теоретичні і практичні результати дослідження можуть використовуватися науковцями і педагогами-практиками з метою

удосконалення змісту національної освіти, починаючи з дошкільної установи і до університету, закладу післядипломної освіти чи неформальної інституції дорослих; а також для удосконалення, оновлення навчальних планів, програм дисциплін культурологічного, краєзнавчого, мистецтвознавчого спрямування, підручників, посібників, добору оптимальних методів і форм організації формального і неформального навчання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність та обґрунтованість результатів забезпечена використанням комплексу методів дослідження: теоретичний, ретроспективний, компаративний аналіз, біографічний і прогностичний методи.

Методологічну основу дослідження становлять положення об'єктивно обраних підходів, що уможлиблює схарактеризувати соціально-культурні передумови становлення національного музеєзнавства і музейної педагогіки, вивчити генезу її розвитку в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХІ століття (історико-хронологічний підхід); проаналізувати міждисциплінарність музейної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки (антропоцентричний підхід); визначити шляхи ретрансляції культурних цінностей на основі посередництва музейних інституцій, збереження культурної спадщини, творчу реалізацію педагогічно-просвітницьких функцій (культурологічний підхід); окреслити сенси музейних цінностей у культурно-історичному, освітньому просторі, які мають інформаційно-пізнавальні, емоційні, естетичні, етичні можливості впливу на особистість та її розвиток упродовж життя (аксіологічний підхід), виявити особливості функціонування вітчизняних і зарубіжних музеїв на засадах діалогічності (діалогічний підхід); обґрунтувати положення щодо націєзберігаючої, культуротворчої місії музеїв в українському просторі на основі принципів соціальної рівності, національної гідності і культурного плюралізму,

шанобливого ставлення до історії, традицій, культури інших народів (полікультурний підхід).

В основу дослідження Н.О. Філіпчук покладено положення про те, що становлення і розвиток педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України зумовлювалися суспільно-політичними, культурно-освітніми, соціально-педагогічними процесами у світовому і національному просторах кінця XIX – початку XXI століття. Суспільне значення музейної культури для виховання національної і громадянської свідомості, оновлення змісту національної освіти та формування життєво важливих компетентностей, втілення кращих європейських стандартів зумовили необхідність комплексного вивчення теоретико-методологічних, культурологічних, соціально-педагогічних, аксіологічних основ становлення і розвитку просвітництва і музейної педагогіки в Україні. Концептуальна ідея логічно конкретизована у визначених методологічному, теоретичному та практичному концептах.

У змісті роботи спостерігається опертя на теоретичну основу суголосних або дотичних досліджень з проблем сучасної філософії освіти, філософії культури гуманістичної і культуроцентристської освіти, з питань педагогічних, культурологічних, естетико-етичних ідей видатних педагогів і просвітителів, з історії розвитку української культури, музеології, теорії неперервної освіти, концепції освіти упродовж життя, українознавчих засад національної освіти, теорії і практики педагогічної освіти, методології історико-педагогічних досліджень, музейної педагогіки

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідницького пошуку забезпечена використанням широкої джерельної бази, архівних матеріалів, ресурсів електронних ресурсів тощо. Опрацьовано 138 документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України; Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного історичного архіву України в Києві, Центрального державного історичного архіву України у Львові,

Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного, Державних архівів Вінницької, Миколаївської, Харківської, Чернівецької областей, Архівно-бібліографічного фонду Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, Архіву Михайла Драгоманова; Українська Могилянсько-Мазепинська академія наук. Праці відділу українознавства, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; Національного музею медицини України; Народного музею історії Глухівського національного педагогічного університету; Геологічного музею Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу; Музею історії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана; Природничого музею Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Чернівецького обласного меморіального музею Володимира Івасюка; Мукачівського історичного музею; Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника; Архівного відділу Переяславської міської ради; Архіву Педагогічного музею України та ін.

Основний фактологічний матеріал дисертації, джерельну базу, додатки можна рекомендувати для використання при проведенні наукових досліджень з історії педагогіки, культури, мистецької освіти, для розроблення та укладання навчально-методичних матеріалів та довідкових видань з проблем національної освіти, мистецтвознавства, культурології.

Результати наукового пошуку були впроваджені в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка №17/17-866 від 28.04.2020 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка №1232-Н від 14.05.2020 р.) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №06/17 від 13.03.2020 р.), Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (довідка №01-09/208 від 10.04.2020 р.), Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка (довідка №01/53

від 23.04.2020 р.), Чернівецького обласного меморіального музею Володимира Івасюка (довідка № 42 від 24.04.2020 р.), Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (довідка № 04– 25/329 від 15.04.2020 р.).

Повнота викладення результатів в опублікованих працях.

Результати дослідження відображено у 44 публікаціях (38 – одноосібних), серед них: 4 монографії (1 – одноосібна); 1 практичний посібник; 1 методичні рекомендації; 1 навчальна програма; 16 статей у наукових фахових виданнях України (з них 13 – у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних); 3 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях; 1 стаття у наукометричному виданні; 17 публікацій у збірниках наукових праць і матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Зміст і структура автореферату відповідають змісту дисертації та висвітлюють її основні результати і висновки.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота має чітку, науково обґрунтовану структуру, яка відповідає сутності поставлених завдань і складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Зміст роботи відповідає логіці розкриття завдань дослідження.

У першому розділі представлено ґрунтовний бібліографічний аналіз проблеми просвітницько-педагогічної діяльності музеїв в ретроспективі, що дозволило схарактеризувати діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, розкрити основні напрями діяльності музейної наукової секції історичних пам'яток, Етнографічно-історичного музею, окреслити значення фундаментальних наукових праць з питань розвитку української культури, українознавства, музейної справи. Авторка простудіювала українські і зарубіжні енциклопедичні видання, перші праці з проблем становлення і розвитку музейної справи (Б. Грінченка, Б. Ханенка, Н. Петрова,

І. Свенціцького, Є. Сіцинського та ін.). Особливу наукову цінність становлять праці періоду українізації, розвідки з питань розвитку музейної справи в контексті культуротворчих процесів в Україні. Дисертантка простудіювала ряд періодичних видань («Музей», «Краєзнавство», «Український музей», «Музейний простір», «Мистецтво та освіта», «Освіта та педагогічна наука», «Рідна школа» та ін.), що дозволило висвітлити досвід використання можливостей музеїв у взаємодії освітніх і музейних інституцій. Вивчення історіографічних, джерелознавчих ресурсів дало змогу з'ясувати витоки заснування і розвитку музею в історії цивілізації, в українській державі

У другому розділі представлено зарубіжний досвід педагогічно-просвітницької діяльності українства, зокрема закладів вищої освіти (Український вільний університет (Відень-Прага), Українська господарська академія в Подебрадах, Український високий педагогічний інститут імені М. Драгоманова в Празі; Українське історично-філологічне товариство (Прага) та ін.). Дисертантка схарактеризувала напрями діяльності музеїв українознавчого спрямування в зарубіжних країнах (Музей українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина); музей «Село спадщини української культури» біля Едмонтон, музейне містечко Шандро близько Вегервіля (Канада), Український національний музей Чикаго, Український інститут модерного мистецтва, Український музей та Український інститут Америки у Нью-Йорку, Український музей-архів у Клівленді, Український історичний та освітній центр Нью-Джерсі та ін.). Фактологічно підтверджено внесок представників зарубіжного українства у розвиток національного музезнавства і музейної педагогіки: М. Сіменовича, Ю. Каменецького, В. Кричевського та ін. Звернено увагу на значення педагогічних музеїв у розвитку музейної культури (Торонто, Любляна, Ягеллонський та Варшавський університети, Музей шкільних років Стефана Жеромського в м. Кельце, Януша Корчака у Варшаві, Яна Амоса Коменського в м. Лешно, Педагогічний музей в Україні).

Вивчення зарубіжних праць, ресурсів електронних бібліотек сприяло визначенню позитивних ідей в організації музейної комунікації в інших країнах: реалізація концепції навчання упродовж життя, створення інноваційного музейного простору, посилення педагогічно-просвітницької місії музейних установ; утвердження на загальнонаціональному рівні концептуальної ідеї музею як «третього дому» тощо.

Третій розділ присвячений дослідженню генези розвитку музейної педагогіки в Україні. Авторка переконливо доводить, що, починаючи з XIX ст., музеї в умовах Російської й Австро-Угорської імперій ставали осередками національної матеріальної і духовної культури, що були наділені значним пізнавально-виховним потенціалом для пропагування етноцінностей у культурному просторі. Ретроспективний аналіз розвитку музейного просвітництва, культурно-освітньої діяльності музеїв об'єктивно довів виключну роль музейної справи у реалізації стратегій проукраїнської державної політики у період українізації. Дисертантка обґрунтувала, що у період Радянської України музейна педагогіка відображала конкретні ідеологічні та політичні цілі і завдання, які були несумісні з інтересами українського народу, сприяла денаціоналізації як визначального політичного і педагогічного принципу. Вже в середині 1930-х років більшість музеїв УРСР припинили своє існування. «Нова» (сталінська) доба музейної справи розпочиналася передусім з масового вилучення українознавчих матеріалів, утверджуючи етап повної деукраїнізації. Н.О. Філіпчук довела, що в Україні навіть у складних умовах бездержавності музеї завжди відігравали помітну консолідуючу націєтворчу, культуротворчу роль, що підтвердив аналіз документальних джерел, навчально-методичних матеріалів.

У четвертому розділі авторка обґрунтувала теоретико-методологічні засади педагогічної взаємодії музейних й освітніх інституцій. На основі аналізу наукових праць, довідникових видань Н.О. Філіпчук визначила сутність музейної комунікації як специфічної форми взаємодії різних категорій населення у процесі обміну знаннями, ідеями, цінностями,

інформаційними відомостями й цілеспрямованими діями в музейному просторі. Виокремлено найвагоміші педагогічно-просвітницькі функції музеїв: документування, освіта і виховання, науково-дослідна та охоронна. Узагальнено досвід педагогічної взаємодії музейних і освітніх закладів України, чинниками якої виступає мотивація до самовдосконалення, саморозвитку різних категорій населення, створення атмосфери для навчання впродовж життя, забезпечення суб'єкт-суб'єктного процесу пізнання, співробітництва, формування національної свідомості, громадянських якостей особистості. У результаті окреслення освітньо-виховних завдань просвітницької діяльності різних видів музеїв (історичних, літературних, краєзнавчих, археологічних, зоологічних, геологічних, мистецтвознавчих, музичних, природничих та ін.) авторка доводить необхідність оновлення фахової підготовки, майбутніх учителів гуманітарного, мистецького фаху, музейних педагогів у закладах вищої педагогічної освіти.

Аргументовано підтверджено необхідність педагогічної взаємодії музеїв і освітніх інституцій, ефективність якої залежить від особистості вчителя, якому мають бути властиві фахові компетентності (володіння основами музеології; інтерес до вивчення теорії та історії культури, мистецтвознавства та музеєзнавства, комунікативність, критичність мислення, уміння використовувати віртуальні музейні ресурси, діалогічна взаємодія з учнями, студентами, батьками, громадськістю тощо).

Зміст п'ятого розділу розкриває перспективи конструктивного використання надбань українських музейних інституцій і досягнень музейної педагогіки в сучасних соціокультурних умовах. Аналіз досвіду українського і зарубіжного музейного просвітництва, просвітницько-педагогічної діяльності музеїв України уможливив визначення перспектив використання їх надбань на кількох рівнях: концептуальному; законодавчо-регулятивному, просвітницько-педагогічному, особистісному. Авторка окреслила сучасні пріоритети у реалізації просвітницько-педагогічної діяльності музеїв у

взаємодії з освітніми закладами. Серед них – вироблення і впровадження аксіологічної парадигми освіти відповідно часу, національним інтересам, потребам українського народу; реалізація стратегії державної підтримки музейного просвітництва у формальній, неформальній та інформальній освіті з метою утвердження цінностей громадянської суспільства і виховання особистості; створення музейного простору для особистісного і професійного розвитку різних категорій населення на основі використання віртуальних і реальних можливостей музейних інституцій в умовах інформаційного суспільства; актуалізація проблем міждисциплінарності у сфері музейної педагогіки; упровадження інноваційних форм вивчення культурної спадщини, мистецьких вартостей тощо.

Загальні висновки і висновки до розділів розкривають послідовно основні наукові положення відповідно до змісту і завдань дисертаційної роботи.

Додатки представляють значний науковий інтерес, оскільки у них представлено хронологію просвітницько-педагогічної діяльності музеїв України, вміщено навчальну програму спецкурсу й методичні рекомендації з використання потенціалу музейної педагогіки у неформальній освіті педагогів; глосарій з проблеми дослідницького пошуку. Представлені у додатках архівні матеріали візуалізують наведені у змісті дисертації фактологічні відомості з досвіду діяльності музеїв.

Зазначимо, що результати дослідницького пошуку апробовано під час виступів на міжнародних заходах, а також у межах участі у всеукраїнських конференціях, семінарах тощо.

Рекомендаційні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Загалом оцінюючи позитивно дисертаційну роботу Н.О. Філіпчук, у контексті наукової дискусії висловлюємо такі зауваження і побажання:

1. У розділі 1 було б доцільно визначити функції музеїв у різні історичні періоди, що дозволило б прослідкувати еволюцію їх культурної місії в суспільстві.

2. Є потреба розкриття сутності дефініцій музейної педагогіки на основі зарубіжних праць, довідниково-енциклопедичних видань, що уможливило б порівняльний дефінітивний аналіз змісту і сутнісних характеристик цього поняття в сучасній науці.
3. Варто було б більш ґрунтовно представити різновиди музеїв, що функціонують в сучасному українському просторі, та визначити їх стратегічну мету.
4. Робота значно збагатилася б, якби дисертантка сформулювала більш конкретно положення щодо удосконалення законодавчо-нормативної бази діяльності музеїв у взаємодії з освітніми закладами.
5. У четвертому розділі важливо представити досвід діяльності музеїв педагогічного спрямування, музеїв відомих українських педагогів, а також схарактеризувати їх потенціал у вихованні сучасної молоді.
6. На окрему дослідницьку увагу заслуговує персонологічний аспект становлення музеїв, засновників музейних інституцій в різних регіонах України, що уможливило б окреслення їх ролі у становленні національного музеєзнавства,

Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і можуть слугувати предметом наукової дискусії.

Загальний висновок

З огляду на достовірність фактичного матеріалу, рівень новизни і значущість результатів дослідження, обґрунтованість висновків і рекомендацій дисертаційна робота Філіпчук Наталії Олександрівни має теоретичне та практичне значення і заслуговує на позитивну оцінку. Рукопис та автореферат дисертації відповідають вимогам пп. 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», паспорту спеціальності, а її автор Машкова Інна Миколаївна заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри
педагогічної майстерності
та менеджменту імені І. А. Зязюна
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

А.В. Ткаченко